

CONSIDERAȚII PRIVIND ACTIVITATEA MONETĂRIEI HISTRIENE ÎN PERIOADA ELENISTICĂ DIN PERSPECTIVA CĂTORVA SERII RARE DE BRONZ DIN TIPURILE APOLLO ȘI DEMETRA

Gabriel M. Talmațchi*

Cuvinte cheie: *Istros, monede de bronz, Marea Neagră, tipul Apollo, tipul Demetra.*

Key words: *Istros, bronze coins, Black Sea, Apollo type, Demetra type.*

Rezumat: *Autorul aduce în atenția cercetării câteva exemplare de bronz histriene din epoca autonomă din seriile Apollo și Demetra. Punctul de plecare al investigației îl reprezintă apariția pe reversul acestora a legendei orașului ΙΣΤΡΙΑΙ (la Apollo) și ΙΣΤΡΙΑΙ/ΗΙ (la Demetra), fapt ce ar exprima (la dativ) un fapt sau o dedicație făcută Histriei. În general, pe reversul tipurilor de perioadă autonomă, poate fi întâlnit numele cetății ca ΙΣΤ, ΙΣΤΡΙΑΙ și ΙΣΤΡΙΑΙΗ. Această formă aparte a legendei ΙΣΤΡΙΑΙΗ nu apare în vreo inscripție (stelă funerară, decret etc.) cunoscută de la Histria sau care să provină inițial de la Histria.*

Autorul, prin analogii cu alte tipuri monetare bătute la Histria, stabilește o posibilă corelație cronologică. Astfel, cea mai apropiată analogie a legendei (ca formă generală de prezentare, ca mod de dispunere a literelor, a înălțimii lor etc.) apare la drahmele de argint cu litera Α pe revers sub delfin. În consecință intervalul cronologic emitent ar aparține mijlocului și celei de a doua jumătăți a secolului III a.Chr. Acest reper este valabil pentru debutul seriei respective cu Apollo și pentru prima cu Demetra (cu acvilă pe delfin pe revers) și pentru seria cu cunună de spice. Pentru seria Apollo, respectiva ștanță de revers va fi refolosită pe parcursul celei de a doua părți a perioadei elenistice (până către sfârșitul secolului I a.Chr. și începutul secolului I p.Chr.), când sunt bătute astfel de exemplare la intervale neregulate (și oricum foarte greu de individualizat și etapizat cronologic în acest stadiu al cercetării). La acestea, aproape de fiecare dată, a fost folosită o altă ștanță de avers (cu detalii ușor modificate de la piesă la piesă). Ultima ștanță de avers produsă ne-ar conduce spre Augustus dacă ne raportăm la modul său de reprezentare în iconografia monetară italică. La Histria cunoaștem, din diferite surse, prezența unui cult imperial încă din timpul lui Augustus. Cultul imperial își are originea în cultele elenistice, în dedicațiile făcute către binefăcători. Continuitatea se face prin schimbarea adresantului, în speță Augustus.

În epoca elenistică (cu precădere în secolele II-I a.Chr.), situația coloniilor de pe litoralul occidental al Mării Negre a fost adesea precară, evenimentele politice și

---

* Cabinetul Numismatic, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Comunicare susținută în cadrul celui de Al IV-lea Congres Internațional de Numismatică din România cu tema „100 de ani de la Marea unire de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918” și Al XXXV-lea Simpozion Național de Numismatică, Brașov, 11-13 octombrie 2018.

militare consemnate sugerând o viață economică dificilă. La Histria sunt atestate preocupările și încercările repetate de eliminare a numeroșilor „tâlhari” ce jefuiau resursele din teritoriu (în special cerealiere). Acest context a condus la solicitarea bunăvoinței unor divinități favorabile, fie invocată din vechime (cum era Apollo), fie una definitivă pentru succesul în agricultură (cum era Demetra). La un moment dat, în paralel cu Apollo, a apărut un nou zeu foarte important, care se impune prin realitatea socio-politică și religioasă, nu doar prin imaginar (Augustus și Roma în general).

Emisiunile monetare prezentate de către noi par a debuta, în general, odată cu a doua jumătate a secolului III a.Chr. și se repetă ocazional în batere până spre finalul epocii elenistice. Din aceste serii monetare autonome ajung să fie cunoscute astăzi câteva sau maximum zece exemplare. Ele par a fi, în accepțiunea noastră, emiteri omagiale sau sunt realizate pentru a marca anumite evenimente sau sărbători religioase locale ca parte a unor ceremonii religioase. Spre sfârșitul secolului I a.Chr. și începutul secolului I p.Chr. se constată o perioadă de căutări, de modificări stilistice ale portretelor clasice și de căutare a unor simboluri specifice noilor realități.

Abstract: *The author draws attention to some of the Istrian bronze pieces of the Apollo and Demeter series from the Autonomous Age. The starting point of the investigation is the appearance on the reverse of the city legend ΙΣΤΡΙΑΙ (at Apollo) and ΙΣΤΡΙΑΙ/ΗΙ (at Demeter), which would express (in the dative case) a fact or a dedication made to Istros. Generally, on the reverse of the autonomous period types, the city's name can be encountered as ΙΣΤ, ΙΣΤΡΙΑΙ and ΙΣΤΡΙΑΙ. This particular form of the legend ΙΣΤΡΙΑΙ does not appear in any known inscription (funerary stele, decree, etc.) from Istros or which originates from Istros.*

The author, by analogy with other monetary types struck at Istros, establishes a possible chronological correlation. Thus, the closest analogy of the legend (its general form of presentation, the arranging the letters, or their height, etc.) appears on the silver drachmas with the letter Α on the reverse under the dolphin. Consequently, the chronological interval of their issuing would be between the mid and the second half of the 3rd century BC. This is valid for the debut of the Apollo series, for the first Demeter types (with the eagle on the dolphin on the reverse) and for the series with a wreath of wheat ears. For the Apollo series, that reverse die was reused during the second part of the Hellenistic period (towards the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD) when such specimens are struck at irregular intervals (and in any case very difficult to individualize and chronologically phased at this stage of research). On such issues, different obverse dies were used almost every time (with slightly modified details from piece to piece). The final obverse die produced would lead us to Augustus if we relate to his representation in Italian monetary iconography. Various sources mention the existence of an Imperial cult at Istros from the time of Augustus. The Imperial cult originates from the Hellenistic cults, from the dedications made to the benefactors. Their continuity is marked by the changing of the addressee, in this case Augustus.

In the Hellenistic period (especially in the 2nd-1st centuries BC), the situation of the colonies on the Western Black Sea coast was often precarious, the recorded political

and military events suggesting a difficult economic life. At Istros, there are frequent concerns and attempts to eliminate the many "thieves" stealing resources in the territory (especially cereals). This context has led to calls for the benevolence of some favorable divinities, specific to ancient times (as was Apollo), or one defining success in agriculture (as was Demeter). At one point, in parallel with Apollo, a very important new god emerged, imposed by the socio-political and religious reality, not just by the imaginary (Augustus and Rome in general).

The monetary issues presented by us seem to generally begin with the second half of the 3rd century BC, their issuing being repeated occasionally until the end of the Hellenistic era. Among these autonomous monetary series a few or maximum ten copies are known today. They seem to be, in our sense, homage issues or were made to mark certain events or local religious celebrations. Towards the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD, a period of new pursuits is noted, of stylistic changes of classical portraits and the search for symbols specific to the new realities.

Introducere

Acum aproape un deceniu am publicat două monede de bronz care aparțineau tipului general Apollo de la Histria¹. Erau exemplare ale unei serii aparte, atât iconografic, cât și epigrafic. Nu erau chiar primele cunoscute, dar în mod cert ajungeau să dubleze informațiile privind această serie discretă în descoperirile prezente în bibliografia științifică. Până în acel moment mai era cunoscut un exemplar surprins într-o licitație din 2004² și un altul dintr-o licitație din anul 2005, provenind din colecția J. P. Righetti³. Toate aceste monede aveau aceeași ștanță de revers și o altă ștanță de avers (pentru fiecare exemplar). În cursul anului 2011, într-un volum dedicat activității monetărilor vest-pontice dobrogene în epocă autonomă, prezentam succint câteva dintre aspectele iconografice și de legendă care individualizau exemplarele cunoscute⁴. De asemenea, ne-au atras atenția prin prezența aceleiași legende, ca și în situația celor cu Apollo menționate mai sus, o altă categorie de monede ce aparțin a două serii aparte ale unui tip general cunoscut la Histria, cel cu Demetra.

Emisiunile de bronz cu Apollo pe avers și acvilă pe delfin pe revers au cunoscut o mare varietate de serii din punct de vedere iconografic, ponderal etc. Apollo este atestat la Histria⁵ cu apelativele de *Iatros*⁶ și *Pholeuterios*⁷. Este vorba de un cult cu o mare vechime, specific clanurilor aristocratice milesiene⁸. El este zeitatea eponimă a cetății și este adorat în polis încă din ultimele decenii ale secolului al VII-lea a.Chr.⁹ (și

---

¹ Talmațchi, Bujduveanu 2009, p. 197-200.

² Stambuliu 2004, p. 71, nr. 313.

³ <http://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=100707&AucID=109&Lot=103> (19.02.2007).

⁴ Talmațchi 2011, p. 104, 112.

⁵ Pippidi 1976, p. 40-43.

⁶ Lambrino 1938, p. 356 și 358; Stoian 1960, p. 309.

⁷ Ștefan 1994, p. 80-81.

⁸ Ehrhardt 1989, p. 115-122; Vinogradov 1997, p. 17.

⁹ Alexandrescu 1994, p. 179.

datorită caracterului conservator-ionian al histrienilor¹⁰), așa cum se întâmpla la Milet și în alte colonii ale sale¹¹. Sacerdoțiul eponim al zeiței, ca și privilegiul preoției al lui Apollo *Iatros*, era asigurat ereditar până târziu în epocă elenistică, din rândul marilor familii fondatoare ale coloniei¹². Apollo a fost beneficiarul unui templu important în cetate și a numeroase dedicații. El este atestat cu diferite prilejuri în secolul al IV-lea a.Chr.¹³ și în toată perioada elenistică¹⁴. Probabile resturi arhitectonice din acest templu au fost folosite la reparațiile efectuate la incinta histriană, sub supravegherea lui Aristagoras, fiul lui Apaturios, în a doua jumătate a secolului I a.Chr.¹⁵ Scarlat Lambrino amintește în secolul al IV-lea a.Chr.¹⁶ la Histria prezența unui templu de marmură ce deținea două statui de bronz (una a lui Apollo și alta a Latonei). Relativ de curând s-a propus, pe baza mai multor argumente, considerarea templului A` descoperit în zona sacră a cetății, ca fiind sanctuarul zeului Apollo¹⁷. Tot la Histria a fost descoperită o bază de marmură de la o statuie înfățișându-l pe Apollo, probabil din bronz¹⁸, precum și un *chorus* de marmură datat în secolul al III-lea a.Chr. Acesta prezintă o dedicație către Apollo *Phouleterios*, iar din secolul al II-lea a.Chr. o dedicație către Apollo *Bores* (același cult fiind atestat și la Olbia)¹⁹. De asemenea, este atestată prezența acestui cult în cetate conform informațiilor oferite de o dedicație descoperită la Olbia, unde se relatează despre o ofrandă depusă de un olbian (Xanthos) zeului Apollo de la Histria²⁰.

Deși cultul zeiței Demetra nu este atestat în mod semnificativ epigrafic la Histria, el pare a se fi bucurat de popularitate, situație similară constatată în alte colonii milesiene de pe coasta de vest a Pontului Euxin²¹. De asemenea, este o prezență constantă în iconografia generală a monedelor din întreaga lume greacă²². Demetra era considerată în epocă greacă o protectoare a agriculturii, cu precădere a creșterii grâului, a vieții sociale armonioase și a fertilității, mitul ei făcând o trimitere la ciclul naturii, al anotimpurilor și al recoltelor²³. Dedicățiile histriene puse în legătură cu cultul său aparțin epocii elenistice (secolului al II-lea a.Chr.²⁴), într-o perioadă când relațiile agrare din teritoriu erau primordiale pentru siguranța alimentară și economică a cetății, greu încercată²⁵.

---

¹⁰ Angelescu 2003-2005, p. 57.

¹¹ Karyškovskij 1982, p. 90; Vinogradov 1989, p. 30-31; Rusyaeva, Vinogradov 2000, p. 229-234.

¹² Petre 2003-2005, p. 39, 49.

¹³ Pippidi 1983, p. 281, nr. 144.

¹⁴ Pippidi 1965, p. 183-185, nr. 3; Pârvan 1982, p. 91; Pippidi 1988, p. 153.

¹⁵ Alexandrescu 2007, p. 217-218.

¹⁶ Lambrino 1938, p. 358.

¹⁷ Alexandrescu 2005, p. 83-84.

¹⁸ Pippidi 1984, p. 128.

¹⁹ Bîrzescu 2003-2005, p. 209.

²⁰ Alexandrescu 2005, p. 90-91.

²¹ Chiekova 2008, p. 114, 125.

²² Caccamo Caltabiano 2008, p. 123-134.

²³ Seaby 1966, p. 13-14; Grimal 2001, p. 139-140; Ferrari 2003, p. 276.

²⁴ Pippidi 1998, p. 48-49.

²⁵ Avram, Poenaru Bordea 2001, p. 573.

Descrierea seriei cu Apollo

Pe avers apare capul lui Apollo, cu cunună de lauri, văzut din profil spre dreapta. Pe revers găsim acvila care ține în gheare delfinul, întreaga „imagine” fiind orientată spre stânga; în partea superioară a câmpului monetar, liniar, apare legenda ΙΣΤΡΠΗΙ. Aceste piese monetare sunt de nominal relativ mare - 20 mm/21 mm - și au un pond variabil. Exemplarele cunoscute au următoarele greutatea: 4,28 g; 4,53 g; 6,60 g/foarte tocită; 6,75 g/fragmentară; 7,44 g și 8,11 g)²⁶. Ele respectă, în general, până la un punct iconografia monetară histriană de tip Apollo. Am putea considera existența a cinci ștanțe de avers și una (două?) ștanțe de revers (pl. I, nr. 1-7). Pentru trei dintre piesele de bronz cunoaștem locul de descoperire: pe malul dobrogean al Dunării, la Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța), și pe malul Mării Negre, la Tomis (Constanța, jud. Constanța) și Sinoie (com. Mihai Viteazu, jud. Constanța), nu departe de cetatea Histria.

Descrierea seriilor cu Demetra

Din perspectiva subiectului nostru două serii monetare distincte pot fi identificate în cadrul tipului general histrian cu Demetra. În general, Demetra apare pe aversul monedelor în postura de mamă îndurerată a Persephonei și completează pe revers cu reprezentarea atributelor zeitelor - spicele de grâu. Fapt ce îi conferă acesteia calitatea de protectoare a cultivării plantelor.

Prima serie prezintă pe avers capul cu vâl al Demetrei, văzut din profil spre dreapta, iar pe revers o acvilă și un delfin; în partea superioară a câmpului monetar apare legenda ΙΣΤΡΠΗΙ (există trei exemplare cunoscute din cataloage de licitații - dacă nu cumva este vorba, într-un caz, de același exemplar reluat -, cu ponduri de 4,98 g, respectiv și 7,00 g -2 ex.-)²⁷. Piesele sunt bătute cu o unică ștanță de avers și o unică ștanță de revers (pl. I, nr. 8-9). A doua serie prezintă pe avers capul zeiței Demetra, acoperit cu vâl, orientat spre dreapta; circular apar urme de cerc perlat; pe revers observăm o cunună de spice (formată din patru spice, două câte două înălțuite, una în continuarea celeilalte); în centrul cununei apare, pe două rânduri, legenda ΙΣΤΡΠΗΙ; cerc perlat. Piesele sunt bătute cu o unică ștanță de avers și o unică ștanță de revers (pl. I, nr. 10-14). Patru exemplare provin din cataloage de licitații și două din descoperiri arheologice făcute la Histria²⁸. Ca pond, reținem următoarele valori: 6,80 g; 7,52 g; 7,53 g; 7,80 g și 9,57 g (pentru cea din volumul *Histria III* valoare pondului și a modulului în mod cert sunt trecute eronat). Și aceste piese par a fi de modul relativ mare (21-22 mm), iar pondul poate fi înregistrat în jurul valorii de 7,50 g. Întrucât cunoaștem prea puține exemplare, încă nu știm dacă, la fel ca în cazul monedelor din seria cu Apollo, piesa de 9,57 ar trăda o altă etapă de batere (poate mai timpurie).

²⁶ Stambuliu 2004, p. 71, nr. 313; Talmațchi, Bujduveanu 2009, p. 197-198, fig. 1, nr. 1-2; Kempenski 2012, p. 74, nr. 499-500; Talmațchi 2017, p. 396, nr. 56-57, p. 390, fig. 2, nr. 56-57.

²⁷ Stambuliu 2004, p. 70, nr. 312; Jean Elsen & ses Fils S. A., Auction 86, Auction date December 10th 2005, lot number 99: <http://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=184247&AucID=239&Lot=99> (01.01.2003); Kempenski 2012, p. 74, nr. 498.

²⁸ Preda, Nubar 1973, p. 122, nr. 519, p. 258, pl. VI, nr. 4; Stambuliu 2004, p. 71, nr. 315; Kempenski 2012, p. 73, nr. 491-493; Talmațchi, Vasilescu 2014, p. 332, nr. 9, p. 341, pl. I, nr. 9.

Comentariu

În continuare vom face câteva observații privind procesul de contramarcare, aspectele iconografice, cele ce privesc legendele și cronologia monedelor de bronz analizate, din tipurile Apollo și Demetra.

Aproape toate monedele din această serie Apollo sunt contramarcate o dată pe avers. Poziția contramărcii este fie pe gâtul personajului, fie în partea din față a bărbiei. În general aceasta este ovală și incertă ca posibilitate de stabilire a subiectului desfășurat. Într-o singură situație credem că am putea identifica un strugure ce ar putea fi pus în legătură, teoretic, cu cetatea și monetăria din Dionysopolis. Cele din seria Demetra/acvilă și delfin prezintă pe o singură piesă o contramarcă ovală care ar putea să figureze tot un strugure. Nu știm dacă este o întâmplare sau nu posibilitatea ca ambele contramărci să fi fost aplicate cam în aceeași perioadă, cu atât mai mult cu cât există o legătură de ștanță de revers între moneda din seria Demetra/acvilă și delfin și cel puțin ștanța tot de revers a unui exemplar din seria Apollo analizată. Nu în ultimul rând, cele două contramărci sunt imprimate în fața bărbiei personajelor. Monedele cunoscute până în prezent din seria Demetra/cunună de spice, în ciuda dimensiunii generoase, nu au fost contramarcate.

Legenda de pe reversul exemplarelor din seriile Apollo și Demetra (de altfel culte tradiționale și citadine la Histria) reprezintă elementul aparte care individualizează și surprinde prin noutatea sa. În general, pe reversul tipurilor de perioadă autonomă este întâlnit numele cetății ca $I\Sigma T$, $I\Sigma TPI$ și $I\Sigma TPIH$. Pe exemplarele analizate apare forma $I\Sigma TPIHI$, fapt ce ar exprima (la dativ) un fapt sau o dedicație făcută Histriei. Respectiva legendă apare pe reversul pieselor, în partea superioară a câmpului monetar, citibilă de la stânga spre dreapta. Literalele ce compun legenda au aceeași înălțime, sunt imprimate liniar, fiind foarte bine proporționate. Am putea spune că este una dintre cele mai elegante forme de prezentare grafică a numelui cetății din cele cunoscute în monetăria histriană de epocă autonomă. Foarte important este și faptul că această formă aparte a legendei nu apare în nicio inscripție (stelă funerară, decret etc.) cunoscută de la Histria sau care să provină inițial de la Histria. Ea este astăzi cunoscută doar prin intermediul documentului monetar.

Rămânând în sfera acestei legende, am încercat prin analogii cu alte tipuri monetare bătute la Histria o corelare cronologică. După părerea noastră, în ceea ce privește drahmele histriene, cea mai apropiată analogie a legendei (ca formă generală de prezentare, ca mod de dispunere a literelor, a înălțimii lor etc.) apare la exemplarele cu litera A pe revers sub delfin²⁹. Acest fapt ne-ar conduce cronologic spre mijlocul și cea de a doua jumătate a secolului III a.Chr.³⁰ Acest reper l-am lua pentru debutul seriei respective cu Apollo. Ulterior, respectiva ștanță de revers va fi refolosită pe parcursul celei de a doua părți a perioadei elenistice când sunt bătute la intervale neregulate (și oricum foarte greu de individualizat cronologic în acest stadiu al cercetării), aproape de fiecare dată fiind folosită o altă ștanță de avers cu detalii ușor modificate. Așa ne-am explica și pauzele dintre aceste bateri. Ultima ștanță de avers folosită este puternic schimbată în ceea ce privește detaliile portretului (după părerea noastră), cea finală fiind

---

²⁹ Dima 2014, planșa XXIII, nr. 5-8, planșa XXIV, nr. 1-4.

³⁰ Dima 2014, p. 26.

departe de imaginea clasică a lui Apollo, cunoscută la Histria și în întreaga lume greacă, fie că vorbim de portrete monetare sau de alte reprezentări³¹. Și se apropie puternic de modul de reprezentare din iconografia monetară italică a lui Augustus (în plus consemnăm și apariția clară a unui baston sau a unui sceptru în spatele capului personajului). Greutatea coboară în jurul valorii de 4 g, apropiindu-se simțitor de pondul denarilor romani republicani (pl. I, nr. 7). „Prezența” timpurie a lui Augustus la Histria prin intermediul iconografiei monetare nu este un fapt izolat (măcar din perspectiva descoperirilor de la Tomis), ca și a cultului său în afara granițelor propriu-zise ale statului roman. De altfel, cultul imperial își are originea în cultele elenistice, în dedicațiile făcute către binefăcători. Continuitatea se face prin schimbarea adresantului, în speță Augustus. Se căuta astfel influențarea acestuia invocându-se autoritatea, bunăvoința și influența sa, care ar trebui să asigure orașului histrian o serie de avantaje. Era un instrument politico-diplomatic de atragere a influenței romane asupra orașului și terenurilor sale, în afara granițelor oficiale ale statului respectiv. Cetatea, prin intervenția sa, era cea câștigată alături de cetățenii săi. Situația respectivă, susținem noi, poate fi cheia înțelegerii acestor monede rare în descoperiri, bătute de monetăria locală în cinstea binefăcătorului care își dedică atenția și faptele sale prosperității cetății. La fel era și anterior, prin invocarea cu diferite prilejuri ale puterilor lui Apollo, în diferite momente, probabil nefericite, ale orașului.

La Istros, conform unei stele de marmură (păstrată în două fragmente), a existat un cult imperial al lui Augustus încă din timpul vieții, întreținut prin efortul unei inițiative private. Astfel, este menționat Papas, fiul lui Theopompos care, din veniturile personale, reface templul lui Augustus (aflat în agora) și ridică o statuie a aceluiași personaj ilustru „în zilele preotului eponim Philodemos...”³². Papas pare a fi o personalitate importantă din cetate, membru al aristocrației urbane, care a fost onorat de histrieni (prin Sfatul și Poporul histrian). Iar templul (dedicat *Ἀυτόκρατορι Καίσαρι Σεβαστωί*) pare să fi existat la sfârșitul secolului I a.Chr. - începutul secolului I p.Chr. (ultima parte/pătrar a sec. I a.Chr. - primii ani ai sec. I p.Chr.)³³ De curând au fost analizate o serie de date de ordin arhitectural, identificându-se printre miile de fragmente de piatră strânse din cetate unele care au permis reconstituirea fațadei acestuia și stabilirea conexiunii acestora cu clădirea respectivă³⁴. Probabil că alegerea acestui moment pentru apariția cultului lui Augustus la Histria nu era întâmplătoare, posibilul ajutor roman venind după o perioadă de instabilitate politică, nesiguranță personală și reducere drastică a resurselor economice locale în urma distrugerilor cauzate de Burebista la Histria și în restul Pontului Stâng³⁵. Ajutorul era acordat de împărat, în timpul vieții, nefiind prezent în titulatura sa vreun epitet divin care să fi sugerat deja decesul său.

---

³¹ Münzen & Medaillen Deutschland GmbH, Auction 16, May 19th 2005, lot no.: 103: <http://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=100707&AucID=109&Lot=103> (19.02.2007).

³² Pippidi 1983, p. 147-148, nr. 55, p. 284-285, nr. 146.

³³ Bottez 2009, p. 74; Pippidi 1983, p. 148, 284.

³⁴ Mărgineanu-Cârstoiu 2014, p. 108.

³⁵ Bottez 2009, p. 60.

Deși mult mai târzie, ne-a atras atenția și o inscripție din secolul II p.Chr. Este vorba despre o dedicație onorifică făcută către Caius Iulius Pollio (datare 101-200 p.Chr.) din partea Sfatului și Poporului histrian, el fiind mare preot al cultului imperial³⁶. Personajul era atestat și ca mare preot eponim al lui Apollo Ietros în ultimele decenii ale secolului II p.Chr. Reținem această asociere a unor îndatoriri preoțești, într-o funcție prestigioasă, a unei singure persoane către cultul imperial, dar și către Apollo. Cu alte cuvinte, există această asociere prin funcțiile deținute de un unic personaj onorabil al cetății pentru cultul imperial și a lui Apollo, care poate fi o tradiție ce vine din zorii impunerii autorității romane la Histria și în general în Pontul Stâng.

A doua divinitate invocată în epocă elenistică este Demetra, în special în secolele III (mai ales spre sfârșitul acestui secol) - I a.Chr. După părerea noastră acest fapt nu este întâmplător dacă ne raportăm la situația cetății Histria în ultimele două secole ale mileniului I (și în general a celorlalte cetăți vest-pontice din Marea Neagră). Iar sursele epigrafice sunt extrem de grăitoare în acest sens. În secolele III-II a.Chr. recoltele grecilor vor avea constant de suferit datorită jafurilor, implicit resursele financiare, iar pentru a le salva era nevoie de a cumpăra bunăvoința unor conducători locali, cărora li se oferea fie un tribut (plătibil la date fixe), fie o plată singulară pe măsura posibilităților pe care le avea cetatea³⁷. De asemenea, materialele epigrafice atestă o intermitență în aprovizionarea cu grâne, trădând existența unei crize profunde, magistrații cetății fiind puși în dificultate, fapt ce s-a repetat în intervalul cronologic dezbătut. Aceștia vor reuși să obțină fie de la un anonim binefăcător de la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr.³⁸, fie de la un importator de origine cartagineză (în prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr.), un import de cereale în condiții avantajoase³⁹. Lipsa periodică a cerealelor din orașele din bazinul pontic este o realitate atestată de diferite documente descoperite în zonă, nefiind specifică doar Histriei⁴⁰.

Considerații

În concluzie, în epoca elenistică târzie (cu precădere în secolele II-I a.Chr.), situația coloniilor de pe litoralul occidental al Mării Negre a fost adesea precară, evenimentele politice și militare petrecute sugerând o viață economică dificilă într-o perioadă tulbură, specifică unei stări de încordare interne⁴¹. La Histria cunoaștem preocupările și încercările repetate de eliminare a numeroșilor „tâlhari” ce jefuiau resursele din teritoriu (probabil în special cerealiere⁴²). Totodată, implicarea din punct de vedere economic și comercial a Egiptului Lagid pe piața grânelor, ca producător și exportator, a dus la apariția unui puternic concurent cu efecte nefaste asupra comerțului cetăților vest-pontice⁴³. De asemenea, în această perioadă populația autohtonă reușește

---

³⁶ Pippidi 1983, p. 218-221, nr. 78.

³⁷ Pippidi 1967, p. 228-230.

³⁸ Pippidi 1965a, p. 182-183, nr. 2.

³⁹ Pippidi 1967, p. 50, 249.

⁴⁰ Pippidi 1967, p. 89.

⁴¹ Condurachi *et alii* 1954, p. 44-45; Condurachi 1958-1960, p. 7-28; Pippidi 1960, p. 45-54; Pippidi 1965 b, p. 90-118; Pippidi 1967, p. 275-276; Ștefan 1974, p. 648-663.

⁴² Pippidi 1998, p. 84, nr. 46.

⁴³ Pippidi 1967, p. 42; Brujako 1997, p. 75.

să atingă o treaptă de organizare socio-politică suficient de avansată pentru a ajunge să dețină o forță militară ce a stors numeroase subsidii, preluând rolul protectorului de la coloniile grecești, fiind capabilă, și din punct de vedere economic, să-și susțină această putere zonală⁴⁴. Situația dificilă a cetății histriene a solicitat atragerea bunăvoinței unor divinități favorabile, fie dedicate din vechime (cum era Apollo), fie una definitorie pentru succesul în agricultură (cum era Demetra). Invocarea Demetrei, cu toate binefacerile sale directe asupra belșugului cerealier, a căpătat o importanță tot mai relevantă pentru respectivii subiecți, pe măsura scăderii accentuate a autorității politice urbane asupra teritoriului agricol adiacent având în vedere și natura preponderent agricolă a regiunii respective. Întotdeauna în astfel de situații există anumite rațiuni în desfășurarea respectivelor intenții, iar momentul istoric și locul respectiv au fiecare contribuția sa. La un moment dat, în paralel cu Apollo, a apărut un nou zeu covârșitor, foarte important, care se impune prin realitatea cotidiană, nu doar imaginar (Augustus și Roma în general). Acesta are o puternică susținere oficială provenită din situația locală socio-politică și religioasă. Zeitatea are rol și putere divină de intervenție. Oricum, trebuie precizat faptul că activitatea generală a monetărilor vest-pontice dobrogene de perioadă autonomă nu a putut face abstracție de realitățile istorice petrecute în cursul secolului I a.Chr. Ne referim cu precădere la anii 72-71 a.Chr., 62-61 a.Chr., 55-48 a.Chr. și 29-28 a.Chr. O consecință imediată a fost, după părerea noastră, în contextul descoperirilor existente, o reducere drastică cantitativă și tipologică a emisiunilor monetare locale, pentru ca finalul monetărilor să fie legat indisolubil de impunerea administrației și autorității militare a Romei în Pont. Din toate aceste serii monetare târzii autonome au ajuns la noi câteva sau maximum zece exemplare, spre exemplu din cele care fac subiectul prezentului articol (deși după cum s-a putut observa numărul 10 rămâne mai degrabă o bornă de atins).

Emisiunile monetare prezentate de către noi par a debuta, în general, odată cu secolul III a.Chr. și se repetă în batere până spre finalul epocii elenistice. Ele par a fi, în accepțiunea noastră, emiteri omagiale sau sunt realizate pentru a marca anumite evenimente sau sărbători religioase locale ca parte a unor ceremonii religioase. Monedele ne povestesc despre invocarea zeilor care să aducă bunăstare cetății Histria și locuitorilor săi, fiind parte a onorurilor divine. Spre sfârșitul secolului I a.Chr. și începutul secolului I p.Chr. se constată o perioadă de modificări stilistice ale portretelor clasice și de căutare a unor simboluri specifice noilor realități.

Bibliografie / Bibliography

Alexandrescu 1994: P. Alexandrescu, *La destruction d'Istros par les Gètes. I. Dossier archéologique*, Il Mar Nero, 1, 1994, p. 179-214.

Alexandrescu 2005: P. Alexandrescu, *Histria VII. La Zone Sacrée d'époque grecque (fouilles 1915-1989)*. București, 2005.

---

⁴⁴ Pippidi 1966, p. 763-770.

- Alexandrescu 2007:** P. Alexandrescu, *La fin de la Zone Sacrée d'époque grecque d'Istros*, Dacia, N.S., 51, 2007, p. 211-219.
- Angelescu 2003-2005:** M. V. Angelescu, *Histria. Sistemul de duble incinte în epoca greacă*, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 55-84.
- Avram, Poenaru Bordea 2001:** Al. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *Coloniile grecești din Dobrogea*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor, vol. I, Moștenirea Timpurilor Îndepărtate*, București, 2001, p. 533-634.
- Bîrzescu 2003-2005:** I. Bîrzescu, *Histria. Graffiti din „zona sacră”. Dedicatii către divinități*, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 201-210.
- Bottez 2009:** V. Bottez, *Cultul imperial în provincia Moesia Inferior (sec. I-III p. Chr.)*. București, 2009.
- Brujako 1997:** I. Brujako, *Despre evenimentele din secolul al III-lea a. Chr. din nord-vestul Mării Negre*, Istros, 8, 1997, p. 63-81.
- Caccamo Caltabiano 2008:** M. Caccamo Caltabiano, *Il "ruolo" di Demetra nel documento monetale greco*, în: C. A. Di Stefano (ed.), *Demetra, La Divinità, I Santuari, Il Culto, La Leggenda, Atti del I Congresso Internazionale*, Enna, 1-4 Luglio 2004, Pisa-Roma, 2008, p. 123-134.
- Chiekova 2008:** D. Chiekova, *Cultes et vie religieuse des cités grecques du Pont Gauche (VIIe-Ier siècles avant J.-C.)*. Bern/Oxford, 2008.
- Condurachi 1958-1960:** E. Condurachi, *Il periodo ellenistico in Dobrugia alla luce degli scavi archeologici di Histria*, ACME, 11, 1958-1960, p. 7-28.
- Condurachi et alii 1954:** E. Condurachi, V. Canarache, S. Dimitriu, G. Florescu, G. Cantacuzino, D. M. Pippidi, I. Stoian, V. Zirra, *Histria, Monografie arheologică*, vol. I, București, 1954.
- Dima 2014:** M. Dima, *The Silver Coinage of Istros during the Hellenistic period*. Wetteren, 2014.
- Ehrhardt 1989:** N. Ehrhardt, *Apollon Ietros. Ein verschollener Gott Ioniens ?*, Istanbul Mitteilungen, 39, 1989, p. 115-122.
- Ferrari 2003:** A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*. Iași, 2003.
- Grimal 2001:** P. Grimal, *Dicționar de mitologie greacă și romană*. București, 2001.
- Karyškovskij 1982:** P. O. Karyškovskij, *Ob izobraženii orla i del'fina na monetah Sinopy, Istrii i Ol'vii*, în: *Numizmatika Antičnogo Pričenor'ja. Sbornik Naučnyh Trudov, Akademija Nauk Ukrainskoj SSR, Odesskij Archeologičeskij Muzej*, Kiev, 1982, p. 80-98.
- Kempenski 2012:** Auction 1, Saturday, 1st of December 2012, Hotel Kempenski, 19 Quai du Mont-Blanc, 1201 Geneva Switzerland, Salon Léman ABC (2nd floor), First-Auctions JMPG-Genève, 2012.
- Lambrino 1938:** M. F. Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*. București, 1938.
- Mărgineanu-Cârstoiu 2014:** M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Le temple de culte impérial d'Auguste à Histria*, ARA Reports, 5, 2014, p. 97-114.
- Pârvan 1982:** V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982.
- Petre 2003-2005:** Z. Petre, *Histria. Spațiu și organizare politică în sec. VII-V a. Chr.*, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 33-53.

- Pippidi 1960:** D. M. Pippidi, *Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, NEH, 2, 1960, p. 45–54.
- Pippidi 1965a:** D. M. Pippidi, *Les villes grecques de Scythie Mineure à l'époque hellénistique*, Balkan Studies, 6, 1965, p. 99–118.
- Pippidi 1965b:** D. M. Pippidi, *Decrete elenistice din Histria*, Studii Clasice, 7, 1965, p. 181-195.
- Pippidi 1966:** D. M. Pippidi, *Les rois gètes et les colonies grecques de Scythie Mineure*, în: *Mélanges d'archéologie d'épigraphie et d'histoire offert à Jérôme Carcopino*. Paris, 1966, p. 763-770.
- Pippidi 1967:** D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*. București, 1967.
- Pippidi 1976:** D. M. Pippidi, *Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistence politique et interférences culturelles*, în: *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Études Classiques (Madrid, Septembre, 1974)*. Bucarest-Paris, 1976, p. 445-453.
- Pippidi 1983:** D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine I. Histria și împrejurimile*. București, 1983.
- Pippidi 1984:** D. M. Pippidi, *Parerga. Écrits de philologie, d'épigraphie et d'histoire ancienne*. București-Paris, 1984.
- Pippidi 1988:** D. M. Pippidi, *Studii de istorie și epigrafie*. București, 1988.
- Pippidi 1998:** D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*. București, 1998.
- Preda, Nubar 1973:** C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperiri monetare 1914-1970*, București, 1973.
- Rusyaeva, Vinogradov 2000:** A. S. Rusjaeva, J. G. Vinogradov, *Apollon Ietros, Herrscher von Istros, in Olbia*, în: Al. Avram, M. Babeș (ed.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommages à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*. București, 2000, p. 229-234.
- Seaby 1966:** H. A. Seaby, *Greek Coins and their values*, 2nd edition. London, 1966.
- Stambuliu 2004:** B. Stambuliu, *La Galerie Numismatique, Vente Aux Enchères IV*, Dimanche, 28 Novembre 2004, Laussane.
- Stoian 1960:** I. Stoian, *În legătură cu eponimatul la Tomis*, SCIV, 11, 1960, 2, p. 303-321.
- Ștefan 1974:** Al. Ștefan, *Die Getreidekrisen in den Städten an den westlichen und nördlichen Küsten des Pontos Euxeinos in der hellenistischen Zeit*, Hellenische Poleis, 2, 1974, p. 648-663.
- Ștefan 1994:** Al. Ștefan, *Apollon*, în: C. Preda (ed.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, I, A-C, București, 1994, p. 80.
- Talmațchi 2011:** G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epocă autonomă*. Cluj Napoca, 2011.
- Talmațchi 2017:** G. Talmațchi, *Din nou despre activitatea monetăriei histriene în perioada preromană*, în: G. Nuțu, S. C. Ailincăi, C. Micu (eds), *Omul, Fluviul și Marea. Studii de arheologie și istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*. Cluj-Napoca/Tulcea, 2017, p. 379-410.

Talmațchi, Bujduveanu 2009: G. Talmațchi, T. Bujduveanu, *Două monede de tip Apollo (?) emise de Histria în epocă autonomă*, BSNR, 98-103, (2004-2009), 2009, p. 197-200.

Talmațchi, Vasilescu 2014: G. Talmațchi, D. Vasilescu, *Noi date privind descoperirile monetare de perioadă preromană la Histria (Basilica 'C', sector Basilica Episcopală)*, Pontica 47/Supplementum III, 2014, p. 329-342.

Vinogradov 1989: J. G. Vinogradov, *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa VI-I vv. do n. e.*, Moskva, 1989.

Vinogradov 1997: J. G. Vinogradov, *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, H. Heinen (ed.), Mainz, 1997.

Lista ilustrațiilor / List of illustrations

Planșa I. Monede de bronz histriene de tip Apollo (nr. 1-7) și Demetra (nr. 8-14).

Plate I. Istrian bronze coins of the Apollo (nos. 1-7) and Demeter types (nos. 8-14).

Planșa I. Monede de bronz histriene de tip Apollo (nr. 1-7) și Demetra (nr. 8-14).